

Mida tahab keelekorraldus

Tiiu Erelt

eesti keele instituudi vanemteadur

Keelekorraldus on kirjakeele teadlik arendamine, rikastamine, püsitamine ja ajakohastamine. Keelekorralduse eesmärk on hea eesti kirjakeel, mis suudab rahuldada eesti keele kasutajaskonna vajadusi mis tahes elualal ning mõtete ja tunnete väljendamisel.

Kirjakeel püsib ja muutub

Keelekorraldust läheb tarvis juba siis, kui kirjakeelt alles luuakse. Eestis sündis see XIX sajandi viimasel ja XX sajandi esimesel kolmandikul. Erinevalt teistest keelekujudest (nt murrakud, släng) on kirjakeel teadliku kujundamise tulemus, mida on ühtlustatud ja arendatud rahvakeele looduslikust materjalist. Seda tööd tuleb aga pidevalt jätkata, sest maailm muutub ja keel koos temaga. Keelekorraldus peab mõtlema tuleviku peale, kuid mineviku ja oleviku alusel. Ilma kirjakeele ajaloo ja tänase päeva keelekasutuse tundmiseta ei saa kavandada tema tulevikku.

Keeles on koos nii püsimine kui ka muutumine. Niisugusena kulgeb keel läbi aastasadade. Just nagu noole paradoks: me viskame noole lendu, see liigub meie käest sihtpunkti poole. Aga igal ajahetkel on ta ometi kuskil punktis paigal – seega ühtaegu liigub ja püsib. Kirjakeel suudab kanda oma koormat ühiskonna ühise suhtlus- ja tunnetusvahendina siis, kui ta püsib ning on ühtne, aga samal ajal ka muutub, ajakohastub, vastab uutele nõuetele. Keelekorraldajad peavad olema pidevas elavas suhtluses Eesti ühiskonnaga, et olla kursis üha uute keeleprobleemidega, mis käivad kaasas ühiskonna muutumisega. Näiteks muutus Eesti iseisvumise järel ettevõtetele, kaupadele, autasudele jne nimede andmine sedavõrd, et neid ei saanud enam vanade reeglite järgi kirjutada ning tuli koostada uus reeglistik. Hea tagasisidevorm on eesti keele instituudi

keelenõuanne, kuhu eelmisel, 1999. aastal pöördus oma küsimuse või küsimustega umbes 6850 inimest ning 2000. aastal kipub see arv veel suuremaks.

Keelekorraldaja ei saa kuidagi olla eemalt kaugelt ning üksnes teooria, süsteemi, struktuuri, kontseptsiooni jne alusel soovitusi jagav kabinetiteadlane. Ta peab olema hästi kursis tegeliku keelekasutusega. Seda ei jaksaks ta aga kuidagi, kui ei saaks abi grammatika-, murde-, kõnekeele jne uurijate käest. Keelekorralduse tase oleneb suuresti keeleuurimise tasemest, kuigi pahatihti on keelekorralduselt oodatud sellest ees olemist.

Keelekorraldus aitab kirjakeelel püsida ja ajakohastuda

Keelekorralduse olemuses on ühtaegu kaks poolt: ühelt poolt ta kiirendab keele muutumist (näiteks pakub uut sõnavara, soosib liitsõnamoodustuses kompaktset *s*-liitumist); teiselt poolt aga pidurdab muutumist. Pidurdada püüab keelekorraldus nimelt tarbetuid ja isegi kahju toovaid muutusi. Näiteks järgarvsõnade väljasuretamine ei tööta keelele midagi head. Mõelge sellele, kui ütlete: „Tulen Tartusse kakskümmend seitse oktoober” või „See juhtus kaks detsember”.

Keelel on palju jõudu ja võimu. Teame hästi, kuidas osav rääkija või kirjutaja võib kelle tahes oma lummusesse võtta. Kaasinimesed annavad meie kohta hinnangu suuresti selle alusel, missugust keelt me kasutame. Keeletarvituse järgi saab päris selge ettekujutuse, mis inimesega või ka mis ettevõtte-asutusega on tegemist. Demokraatlikus riigis on keel au sees, sest hea selge keel loob eeldused ausaks võimukasutuseks ega jäta ruumi hämamiseks või keerutamiseks.

Keelekorraldus ei hinda üht keelekuju, allkeelt või stiili õigeks, teist vääraks, vaid rõhutab keelelist varieerumist ja selle teadlikku kasutamist. Igaüks peab ise teadma, mis olukorras kuidas väljenduda, nt kas sobib asjalikul koosolekul kasutada luulekeelt või slängi, kas sobib pulmakõnet pidada bürokraatiakeeles. Keelekorraldus jagab soovitusi ainult kirjakeele tuumosa kohta, ennekõike kirjaliku, aga ka suulise avaliku keelekasutuse tarvis. Muidugi kasutab iga inimene keelt oma vaba tahte järgi. See on sedavõrd isiklik asi, et keelekorraldaja ei saa kedagi kamandama minna. Samas on vähemalt avaliku elu tegelasel keelelised kohustused oma rahva vastu, temalt oodatakse head keelt, keelelist eeskujut. Keele-

korraldus jagab soovitusi ja selgitusi kõigile, kes neid vajavad ning kellele emakeel on väärtus.

Praegune eesti keelekorraldus annab just soovitusi, mitte käske. See on demokraatliku ühiskonna tava, vähemalt meile kõige omasema Põhjamaade demokraatia puhul on see nii. Mõnel maal on teistsugused tavad, näiteks Prantsusmaal arutas parlament 1994. a seaduseelnõu, milles Prantsuse kodaniku keeleliste õiguste kõrval oli kirjas ka see, et avalikes ametlikes pöördumistes, sõlmitavates lepingutes jm on keelatud inglise sõnade kasutamine, kui prantsuskeelne vaste on olemas. Uus prantsuse keele kasutamise seadus võetigi vastu. Meil püüab keelekorraldaja kaaseestlasi ja avalikku arvamust mõjutada, et kui keegi tšekib ja promob ja kommuniqueerib, teeb innovatiivseid diile ja käsitleb eksklusiivseid keisse ja tahab just marketingimänedžeri, retseptsonisti ja kontrolleri nime kanda, siis on see pelgalt edevuse laad. Soovitatavad normid, näiteks sõnade sobivuse normid, on kujunenud üldise neutraalse keelekasutuse alusel. Inimesed tunnevad otsekohe, kui keegi sellise normi vastu eksib (vt ka siinses ajakirjas sõna *elajas* kohta kirjutatut). Need on keeleühiskonna kokkulepped, kus keelekorraldajail spetsialistidena peaks olema pisut suurem sõnaõigus, nagu arstidel on tervise- või juristidel õigusasjades.

Keelekorraldaja elu on päris raske, sest keelekorraldusele esitatakse ka täiesti vastandlikke nõudmisi: ühed soovivad keel rahule jätta, küll ta läheb ise, kuhu tarvis, ja saab ise endaga hakkama; teised nõuavad rangust, üheseid käsu vormis ettekirjutusi ning nendest kinnipidamise jälgimist (keelepoltseid). Erisuguste nõuete tõmbetuules peab keelekorraldaja leidma oma selge joone, mõistliku ja realistliku taktika, mis vastaks enamiku eesti haritlaste ootustele.

Eestlaste keeleks jäägu eesti keel

Eesti kirjakeel on praegu stabiilne ega vaja enam ranget ühtlustamist nagu kunagi noorpõlves. Küll aga on endiselt tarvis soovitusi, kuidas kõige paremini ja selgemini väljenduda. On vaja tähelepanu juhtimist ülemäärasele soome ja inglise keele ihalemisele ning nendes keeltes äraõpitu ületoomisele eesti kirjakeelde. Valimatu võõrkeelejoonte (sh soome ja inglise slängi) matkimine võib ohustada eesti keele seesmist ülesehitust. Teine väga suur oht oleks eesti oskuskeelest loobumine inglise keele kasuks. Võib paista, et näiteks biotehnoloogia, sotsioloogia

või statistika õpetamine ülikoolis inglise keeles ning nende alade eesti eriteadlaste omavaheline ingliskeelne suhtlemine on väga kasulikud – meie noored pidavat niimoodi läbi lööma Euroopa tööturul ja maailmateaduses. Aga selle eest peaksime kallilt maksma: õige pea ei oleks enam olemas nende alade eesti keelt ega saaks neist eesti rahvale eesti keeles rääkida (nt ajakirjas Horisont või ajalehes), ei saaks nende alade rakendusi eestikeelses tekstis kasutada (nii tuleks ka nt statistikaametil minna ingliskeelseks). Loobuksime vähehaaval XX sajandi jooksul loodud oskuskeelest ning kukuksime sadakond aastat tagasi, kui eestlasel tuli kasutada saksa või vene oskuskeelt. Arenenud eesti kirja-keelest saaks taas üksnes kodukeel. Peaksime häbenema eelmiste, visa tööd teinud põlvkondade ees.

Eesti riigi keeleks jäägu eesti keel. Ka Euroopa Liitu jõudnud Eestis peab säilima eesti keel, meil ei tule seda vahetada euroeesti või isegi euroanglia keele vastu. Eesti keel on olnud eestluse, eesti identiteedi alusmüür – on karta, et jääme kindla pinnata hõljuma, kui seda alust enam poleks. Iseasi on see, et eestlased väikese rahvana on alati peale emakeele ka võõrkeeli osanud. Ent juba koolist alates on eriline olnud emakeele ja emakeeleõppe koht: emakeelele tugineb kõigi teiste ainete õpe, tõeline emakeele oskus avab ukse võõrkeelte õppele.